

RAZVOJ LJUDSKE OBLASTI MED NARODNOOSVOBODILNO BORBO V ŽIREH

Zgodovinar dr. Metod Mikuž pravi, da za začetek narodnoosvobodilne vojne jugoslovanskih narodov lahko štejemo že 27. marec 1941. leta. Že ob prvi obletnici tega dne je Edvard Kardelj poudaril, da pomeni 27. marec prvo veliko zmago ljudskih množic nad fašizmom, nad peto kolono in nad kapitulanti ter da 27. marec ni samo puč peščice oficirjev, temveč posledica dolgotrajnih borb in priprav v KPJ.¹

Fašistične armade so 6. aprila 1941 napadle Jugoslavijo, ne da bi naletele na pravi odpor. V Zagrebu je bila razglašena samostojna hrvaška država — kraljevine Jugoslavije ni bilo več. Vlada je pobegnila v tujino, armada se je vdala brez boja in prepustila deželo in ljudstvo golih rok okupatorskemu nasilju.² Ozemlje kraljevine Jugoslavije so okupatorske države razkosale z namenom, da bi s tem preprečile enoten, organiziran odpor vseh jugoslovanskih narodov. Vendar se je pozneje pokazalo, da na tem ozemlju obstaja močnejša sila — KPJ, ki je uspela združiti razcepljene narode v enoten odpor proti okupatorju. Že samo slovensko ozemlje so si razdelili trije okupatorji.

Sredi maja leta 1941 je nemška okupacijska oblast izvedla na Gorenjskem popis prebivalstva. Istočasno je potekal vpis v Kärnter Volksbund — Koroško ljudsko zvezo. Vpis je bil prisiljen in je bil vezan na pridobitev novega državljanstva. Na Gorenjskem je bilo vpisanih 97 % prebivalcev.³ Kolikšen je bil vpis v Žireh, ni podatkov.

Nemški pokrajinski vodja Kutschera je 25. julija 1941 razdelil Gorenjsko na tri deželna okrožja: Radovljico, Kranj in Kamnik z občinami ter postavil za vodje okrožij nemške politične komisarje.⁴ Žiri so spadale pod kranjsko deželno okrožje.

V Žireh je med prebivalstvom v začetku okupacije vladala zmeda, trenutno nihanje in omahovanje nekaterih slojev. Vendar se že v začetku, razen nekaterih izjem, niso sprijaznili z okupacijo. Prisiljeni vpis v Koroško ljudsko zvezo ni bil ovira, da ne bi potem večina teh ljudi sprejela program OF in organizirala v letu 1943 celovit odpor kraja proti okupatorju.

Podobno kot drugod po Sloveniji se tudi v Žireh prebivalci z okupacijo niso strinjali in do tedaj dokaj strankarsko razprti so se skoraj enotno zbal za usodo slovenskega naroda. Kot celota so Žirovci bili vedno narodno zavedni. Zato je vest o ustanovitvi OF 27. aprila 1941 padla na dokaj ugodna tla.

Tudi v Žireh je mentorsko delo za ustanovitev odbora OF vodila KP. V Žiri so prihajali Vinko in Pavle Žakelj in Vinko Oblak ter bili prva organizacijska skupina, ki je opravljala politično delo s posameznimi Žirovci. Pripovedovali so o političnem položaju v svetu in da vojna, ki se je začela, ni samo

boj za osvoboditev, ampak istočasno socialna revolucija. Tako so počasi osveščali posamezne napredne Žirovce. Takoj ob kapitulaciji jugoslovanske vojske so opozarjali na zbiranje orožja, ker da bo še nujno potrebno. Posamezniki so te naloge vestno izpolnjevali in pozneje se je pokazalo, da je bilo zbranega veliko orožja. Zbirali so ga pristaši nekdanjih naprednih in tudi klerikalnih strank, mnogi ne da bi vedeli, za kaj ga bodo potrebovali. Pri osveščanju prebivalstva so pomembno vlogo odigrali tudi uradniki oblasti stare Jugoslavije, učitelji, poštarji, ko so tolmačili, da nemška oblast ne prinaša blaginje.

Ko se je v Žireh razvedelo o ustanovitvi slovenske OF in zlasti, ko so postali znani njeni cilji, so somišljeniki postali predvsem nekdanji Sokoli in vsi tisti, ki so bili vsaj malo razgledani. Po prvih aretacijah in selitvah, ki so se začele 26. in 27. maja in 8. julija, se je obnilo proti Nemcem tudi vse, kar je bilo narodno zavednega med klerikalnim življem. Vzrok za takšen preobrat je bila predvsem izselitev, ki je zadela župnika, učiteljstvo, uradništvo, poštne uslužbenke in še nekatere družine.

Porajanje prvih zarodkov nove ljudske oblasti

Organizatorji OF so se dobro zavedali, da je treba takšno razpoloženje izkoristiti in ustanoviti odbor OF za Žiri. Priprave in razgovore s posamezniki za ustanovitev je prizadevno vodil Vinko Oblak. Vplival je na Jožeta Kavčiča, da bi prevzel vodstvo odbora OF. Tako je po daljših pripravah prišlo konec avgusta ali v začetku septembra 1941 do ustanovitve odbora OF za Žiri v Stari vasi. Ustanovnemu sestanku sta prisostvovala Vinko Oblak kot član KP in organizator ter Tone Nartnik-Črnivec kot član okrožnega komiteja KP Kranj in član vojno-revolucionarnega komiteja okrožja Kranj. Sestanek je vodil Vinko Oblak. Od domačinov so se sestanka udeležili: trgovec Jože Kavčič, obrtnik Rudolf Bačnar, delavec Lojze Dolinar, obrtnik Albin Čadež, gostilničar in trgovec Lipe Potočnik ter delavec Vili Kopač.

Na sestanku so se pogovarjali o delu odbora, ki naj bi bilo naslednje: zbiranje orožja, suhe hrane, oblek in odev. Nartnik in Oblak sta pripovedovala o razmerah na svetovnih bojiščih in doma. Opozarjala sta tudi na strogo konspiracijo. Na sestanku so si tudi razdelili naloge. Predsednik odbora je postal Albin Čadež in je moral skrbeti za povezavo s Poljanami. Ostali so vzdrževali zvezo s posameznimi kraji žirovskega področja. Jože Kavčič je bil določen za intendant odbora in skrbeti je moral za zvezo z Žirovskim vrhom. Delali so individualno, ker so bili ljudje zaradi nemškega nasilja zelo nezaupljivi. Delo odbora sta usmerjala Vinko Žakelj in Vinko Oblak. Člani odbora so delali tudi propagando za uveljavitev OF. Že na drugem sestanku so se odboru pridružili še novi člani. Pozneje je delo odbora OF usahnilo, in sicer zaradi povečanega terorja okupatorja, zaradi preslabe organizacijske povezave z višjimi forumi KP in ker so organizatorji odšli v partizane.

V letu 1942 se je nemško nasilje na Gorenjskem in Štajerskem še povečalo. Zato tod niso nastajala osvobojena ozemlja kot v t. im. Ljubljanski pokrajini, kjer je maja 1942 takšno ozemlje segalo od Ljubljanskega barja do Kolpe. Italijanom je uspelo obdržati le večje postojanke in promet po večjih cestah. Na osvobojenem ozemlju je Osvobodilna fronta vzpostavila ljudsko oblast. Tja so prišli iz Ljubljane tudi centralni komite KPS, izvršni odbor OF in glavno vojaško poveljstvo. Takoj so bile razpisane volitve v narodnoosvobodilne od-

bore. Volitve so izvedli terenski odbori OF. Na osvobojenem ozemlju je bil postavljen še narodnoosvobodilni svet kot prva vlada. Izvršni odbor OF je tedaj izdal več odlokov, s katerimi je skušal urediti življenje na osvobojenem ozemlju. Kmetje so dobili zemljo, urejeno je bilo tudi šolstvo in sodstvo.⁵

Spomladi 1942. leta se je partizansko gibanje na Gorenjskem okrepilo. Živahno je postalo tudi na Žirovskem vrhu, kjer se je pogosto zadrževala Poljanska četa in borci II. grupe odredov. V sklopu III. ofenzive na osvobojeno ozemlje v Ljubljanski pokrajini pa so Nemci hoteli zatreti tudi partizansko gibanje v Poljanski dolini. V ta namen so 1. avgusta 1942 organizirali blegoško ofenzivo. Ker pa so se Nemci zaradi neuspele ofenzive čutili ogrožene, so utrdili postojanke po Poljanski dolini. Zato je v Žiri prišlo okrog 500 nemških vojakov.

Akcije članov terenskega odbora OF in pristašev OF so v prvi polovici 1942. leta bile usmerjene predvsem v zbiranje hrane, obleke in obutve za partizansko vojsko, ki se je zadrževala na Žirovskem vrhu. Delo članov odbora OF je potekalo stihijsko v trojkah zaradi konspiracije. Po blegoški hajki avgusta 1942 se je dejavnost OF poživila.

V začetku septembra 1942 so se na Gorenjskem začeli obnavljati in na novo oblikovati okrožni in rajonski komiteji KPS, kakor tudi ustrezni odbori OF. Pričela se je organizacija in aktivizacija prebivalstva na terenu. Za Žiri je bil določen Milan Žakelj. V začetku sta delala skupaj z rajonskim sekretarjem KPS Antonom Peterneljem-Igorjem. V tem času je na Gorenjskem bila potrebna še velika tajnost in opreznost. Zaradi tega je bilo treba najprej obiskati in obdelati vsakega posameznika, nato je bil le-ta šele povezan z drugimi. Pri tem delu sta omenjena aktivista skrbela tudi za to, da so bili v odborih zastopani vsi sloji prebivalstva in pristaši nekdanjih različnih političnih strank. V Brekovicah in okolici organizacija odbora OF ni uspela zaradi vpliva četnikov in bele garde iz postojanke v Šent Joštu, ki je bila vzpostavljena jeseni 1942. V teh vaseh so obstajale samo posamezne zveze.⁶

Na pobudo rajonskega sekretarja KPS so bili v Žireh v septembru in oktobru 1942 na novo ustanovljeni vaški odbori OF. Od tedaj naprej se je v Žireh začelo organizirano delo odborov OF. Rajonski komite KPS in odbor OF za Poljansko dolino je bil od tedaj v stalni povezavi in usmerjal delo odborov OF v Žireh. Odbor OF za Žiri je bil ustanovljen v začetku oktobra 1942. Ustanovni sestanek je vodil rajonski sekretar KPS za Poljansko dolino Milan Žakelj-Žirovnik. Sestanka osrednjega odbora OF so se udeležili: delavec Jože Košir, trgovec in gostilničar Lipe Potočnik, trgovec Jože Kavčič, obrtnik Albin Čadež, obrtnik Pavle Zajc, delavec Franc Giacomelli in delavka Julka Kavčič. Na sestanku je Milan Žakelj opozarjal, da je treba čim več ljudi pritegniti k sodelovanju z OF. Poleg političnega dela je bilo treba zbrati še čim več hrane, obleke, obutve in sanitetnega materiala, zbirati prostovoljne prispevke v denarju in razširjati partizansko literaturo, ki jo je bilo vedno več. Na sestanku so si razdelili področje dela: Jože Košir je prevzel obveščevalno in kurirsko službo, istočasno je bil tudi sekretar odbora; Filip Potočnik je bil zadolžen za zbiranje materiala in za propagando; Albin Čadež je skrbel za zvezo s Poljanami, Pavle Zajc je bil zadolžen za preskrbo obutve, Jože Kavčič je bil določen za intendanta in je skrbel za zvezo z Žirovskim vrhom. Odbor je imel sestanke po raznih zanesljivih hišah.

Pozneje so bili ustanovljeni tudi vaški odbori OF. Neposredno po ustanovitvi odbora OF za Žiri je bil ustanovljen vaški odbor OF v Novi vasi,

pozneje pa še po ostalih vaseh. Delo vaških odborov je zaradi konspiracije potekalo v trojkah, odgovorni pa so bili osrednjemu odboru. Glavna naloga članov odborov OF je bilo politično delo. Politično literaturo je odbor OF dobival iz Ljubljanske pokrajine, in to v začetku po dveh kanalih, prek Sovre in Poljanske doline. Z vdorom kontrarevolucije pa je bila pot iz Sovre prekinjena. Literaturo so razpečevali iz rok v roke.

Ponovna potreba po pozitivni dela odborov OF na terenu se je pokazala iz čisto praktičnih razlogov. Partizanska vojska se je večala in pokazalo se je, da brez političnega dela v zaledju in na terenu ni mogoče uspešno vojskovanje. Partizanska vojska je nastajala znotraj narodnoosvobodilnega gibanja Osvobodilne fronte, ki jo je ustvarila, aktivizirala in nenehno prizadevno spremljala njena vojaška dejanja, od katerih je bila odvisna tudi politična dejavnost nje same na osvobojenih področjih. Uspehi te dejavnosti pa so bili pogoj za uresničevanje ciljev, ki jih je postavila za revolucijo in osvoboditev.⁷ Vedno močnejši vpliv politično-mobilizacijskega dela članov OF na terenu se je pokazal konec leta 1942, ko se je razvedelo po Žireh, da Nemci pripravljajo mobilizacijo vseh mlajših letnikov. Večina teh se je odločila, da v primeru nemške mobilizacije rajši vstopi v partizansko vojsko.⁸ Naloga odbora OF je bila, da pridobi čim več mladincev za vključitev v partizanske enote. Odločitev, da se prostovoljno priključijo k partizanom, ne glede na zimo in represalije, ki jih bodo Nemci izvajali nad njihovimi sorodniki, je ustvarila v dolini Žirov velik mobilizacijski pomen za OF.

Večina upravnno-administrativnega aparata stare oblasti se je diferencirala že takoj ob okupaciji. Precejšnje število le-teh je okupator izselil že 1941. leta. Nekateri so ostali doma in se pozneje priključili NOG. Župan se je izognil selitvi tako, da je postal sodelavec okupatorja. Poleg njega so se še nekateri vključili v nemški oblastveni aparat. Nekateri od teh so zvesto izpolnjevali nemške direktive, drugi so se tajno povezali s člani OF in jih obveščali o nemških namerah. S posameznimi člani OF je tesno sodeloval žandar Rajković, zato so bili nemški poizkusi selitev skoraj vedno neuspešni. Ko so oblasti začele sumiti Rajkovića, da je povezan z OF, je spomladi leta 1943 prek zveze Vinka Mlinarja odšel v partizane pred nemško aretacijo. Vsi ostali upravni uradniki so bili večinoma lojalni do dela OF.

Da je v Žireh konec leta 1942 in v začetku 1943. leta obstajala OF kot nova oblast, nam izpričuje že samo dejstvo, da so za nemško vojsko mobilizirani letniki rajši odhajali v partizane. Marca 1943 je bila v Žireh ustanovljena prva partijska celica KP, katere sekretar je bil Jože Košir. Ustanovitev celice KP je bil velik politični uspeh za OF glede na dejstvo, da ob okupaciji v Žireh ni bilo niti enega organiziranega komunista. Od tedaj dalje pa do osvoboditve je imelo osvobodilno gibanje v Žireh vseskozi položaj v svojih rokah.

V interesu OF je bilo, da čim bolj izčrpava nemško oblast. Nemška oblast je oskrbovala prebivalstvo z osnovnimi življenjskimi potrebščinami prek živilskih kart. V nemški občinski upravi je kot referent za razdeljevanje kart delal član odbora OF Filip Potočnik, ki je skrbel, da so v letih 1941 in 1942 dobivale živilske karte tudi partizanske družine. To je bilo za OF ugodno, ker so s tem reševali socialne probleme in niso bremenili odborov OF.

Poleti 1943 je rajonski komite pričel organizirati gospodarske komisije, ki so glede preskrbe partizanske vojske odigrale pomembno vlogo. Naloga gospodarske komisije pri odboru OF za Žiri je bila, da je nepreskrbljenim družinam, ki zaradi sodelovanja njihovih članov s partizani niso dobile nemških

živilskih nakaznic, priskrbel isto količino hrane, kakor bi jo dobile na nakaznice. Leta 1943 je bilo že precej takih družin. Potrebno količino hrane je moral zbrati intendant v odboru OF kot prostovoljni prispevek simpatizerjev in članov OF.

Že 1942. leta je KP in OF poskušala vplivati na prebivalstvo, da Nemcem ne bi oddajali lesa, živine in davkov. Prva leta okupacije so ljudje kolikor toliko upoštevali obveznosti do nemške oblasti. Z rastjo moči OF pa so Nemci imeli vedno večje težave, da so dobili od prebivalcev predpisane dajatve. Zlasti po osvoboditvi Žirov v letu 1943 niso bili več sposobni izterjati od ljudi dajatev, razen od posameznikov, ki so prispevke sami nosili v Škofjo Loko. Ljudje so spoštovali svojo oblast — oblast OF.

Nastanek nove ljudske oblasti v Žireh in njen razvoj do osvoboditve

Po kapitulaciji Italije 9. septembra 1943 je nastalo obsežno osvobojeno ozemlje. Na osvobojenem ozemlju so bile izredne volitve za zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, medtem ko volitev na Gorenjskem ni bilo moč izvesti zaradi nemškega terorja. Predstavniki Gorenjske na zboru so bili zato imenovani, in sicer: Jože Sluga-Lenart, poverjenik izvršnega odbora OF za Gorenjsko, Janez Bizjak-Kostja, odposlanec Pokrajinskega odbora OF za Go-

Skupina terencev v osvobojenih Žireh. (Po fotografiji v Loškem muzeju).

renjsko, Anton Peternelj-Igor, odposlanec Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko, Silvo Štibelj-Dimač, odposlanec Poljan iz škofjeloškega okrožja OF, Vinko Hafner, odposlanec Pokrajinskega odbora ZMS za Gorenjsko. Na zboru bi morala sodelovati še Avgust Barle, sekretar okrožnega komiteja OF Škofja Loka, ki pa ni mogel pravočasno priti na javko, in Maks Krmelj-Matija kot sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko, ki je bil ranjen.

V plenum OF slovenskega naroda (Slovenski narodnoosvobodilni odbor) sta bila izvoljena tudi Maks Krmelj-Matija, kmet, in Jože Sluga-Lenart, delavec; Krmelj je bil izvoljen tudi v delegacijo za II. zasedanje AVNOJ.⁹ Zbor je sprejel sklep, da le OF predstavlja slovensko osvobodilno gibanje. OF se je po nujnosti dogajanja ter v korist slovenskega naroda razvila v slovensko narodno oblast. Temeljni organi te ljudske oblasti so bili terenski in ostali odbori OF oziroma NOO, ki bodo izvoljeni po načelih ljudske demokracije.¹⁰ Zbor je sprejel tudi resolucijo, da je OF edina zakonita narodna oblast na slovenskem ozemlju.¹¹ OF ima torej dvojni značaj: je vseljusko osvobodilno gibanje in slovenska ljudska oblast.

Politično delo članov odbora OF in celice KP v Žireh, zlasti pa delo sekretarja rajonskega komiteja za Poljansko dolino Milana Žaklja-Žirovnika, je kazalo vedno večje uspehe. Tako se je razpredla široka mreža organizacij in politično delo med prebivalci, ki je bilo pogoj, da se je večalo število članov KP na terenu. Teh je bilo največ iz vrst ženske mladine, žena in starejših ljudi, ki niso takrat še prišli v poštev za vstop v partizane. Moške mladine skoraj ni bilo: ali je bila v nemški vojski ali pa v partizanih.

Kmalu po kapitulaciji Italije je rajonski komite dobil nalogo, da prične z mobilizacijo vseh starejših letnikov v NOV. Mobilizacija je s pomočjo članov KP in OF 16. do 18. oktobra v celoti uspela. Pokazala je, da je bila pravilna politika pri izbiri za člane KP in da so bili le-ti pravilno vzgajani. Prav tako je mobilizacija vseh ostalih sposobnih moških omogočila diferenciacijo prebivalstva, ker so ob tej priliki morali pokazati svojo pripadnost. Politično delo je bilo po mobilizaciji olajšano, ker so bili z njo pridobljeni novi sodelavci, na drugi strani pa se je videlo, kdo je nasprotnik, ki je bil do tedaj prikrit.¹²

Po mobilizaciji se je število partizanske vojske, ki se je zadrževala v okoliških hribih, povečalo. Nemci so se čutili v Žireh vedno bolj ogrožene. Zavedali so se, da ne bodo mogli več vzdržati, ako ne bodo dobili večje vojaške pomoči. Zaradi stalnih napadov partizanov na cesti, ki je povezovala Žiri s Škofjo Loko, so se nemške oblasti v Škofji Loki in na Bledu odločile, da zapustijo Žiri. Da bi bil umik čimbolj neoviran, je nemški major 22. oktobra 1943 pozval župana Seljaka in mu naročil, da bo za vsakega svojega vojaka, ki bo ob umiku izgubil življenje, dal ustreliti 100 občanov, za vsakega ranjenega pa 50. To odločbo je moral župan objaviti na vidnih mestih. Nemci pa so po Žireh pobirali talce. O vsebini nemške objave so terenci takoj obvestili vse okoliške partizanske enote, ki zato niso hotele napadati Nemcev, ko so iz Žirov odvažali naropano blago. Prebivalci se tega dne niso upali iz hiš.¹³ Naslednje popoldne pa so začeli v dolino prihajati terenci in partizanska vojska.

Tako je bil 23. oktobra 1943 razbit star občinski aparat, ki ga je vodil župan Seljak. Ker se je v Žireh čutil ogroženega, je tudi on po novembrski ofenzivi odšel v Škofjo Loko in nadaljeval svoje hlapčevsko delo še vedno kot nemški župan za Žiri, ker so Nemci šteli žirovsko področje še vedno za svoje ozemlje in niso priznali osvoboditve. Posamezne družine so še vedno

prejemale nemške živilske nakaznice, zlasti tiste, katerih možje so delali v Kranju v nemških čevljarških delavnicah in katerih člani so sodelovali s kontrarevolucijo.¹⁴

Po odhodu Nemcev iz Žirov je bil 23. oktobra 1943 pri Koklju na Ledinici izvoljen prvi organ ljudske oblasti na Gorenjskem. Ko so Nemci začeli odhajati iz Žirov, je Francka Žakelj-Majda šla na zvezo k Mrlaku v Žirovski vrh. Tu so se tedaj zadrževali sekretar rajonskega komiteja KP za Poljansko dolino Milan Žakelj-Žirovnik, sekretar SKOJ za Slovenijo Stane Kavčič in član vodstva SKOJ Niko Belopavlovič. Vsi trije so pomagali pri postavitvi NOO za osvobodeno žirovsko območje. Sestanek je bil sklican za 14. uro pri Koklju na Ledinici in so se ga udeležili: Tomaž Mravlje, kmet, Matevž Strlič, obrtnik z Dobračeve, Valentin Poljanšek, kmet z Dobračeve, Jože Kržišnik, kmet iz Jarčje doline, Francka Žakelj-Majda, delavka iz Nove vasi, Berta Dolenc, gospodinja iz Stare vasi, Filip Potočnik, trgovec iz Žirov, Leander Mlinar, obrtnik iz Žirov, Jože Košir, delavec iz Stare vasi, Rudolf Bačnar, obrtnik iz Stare vasi, Maks Oblak, kmet iz Nove vasi; mogoče je bil prisoten še kdo, vendar se danes živeči tega ne spominjajo. Ko so bili predlagani člani za NOO, so delo vsakega posameznika prediskutirali in ocenili njegovo politično zadržanje. Z dviganjem rok so odbor izvolili. Nato so po uvodnih besedah predstavnikov KP in SKOJ razpravljali o bodočih nalogah NOO. Na demokratični način so bili potem sprejeti naslednji sklepi:

1. izvesti mobilizacijo vsega prebivalstva, ki je sposobno za vojsko,
2. NOO za Žiri kot organ ljudske oblasti bo delal v žirovski občinski stavbi,
3. v najkrajšem času bo prva seja NOO,
4. vse trgovine morajo oddati svoje blago vojski,
5. v okviru odbora naj se ustanovi gospodarska komisija,
6. organizirati je treba šiviljsko delavnico pri Vrabcu, za katero bodo ženske dale svoje šivalne stroje,
7. organizirati je treba socialno podporo za družine, katerih svojci so padli v partizanih, za kar mora poskrbeti gospodarska komisija.

Dne 24. oktobra 1943 popoldne se je NOO sestal na prvi uradni seji v občinski stavbi. Sestanku so prisostvovali tudi Maks Krmelj-Matija, sekretar pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko, Jože Sluga-Lenart, sekretar pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko, in Angelca Mahnič, sekretarka pokrajinskega odbora SPŽZ za Gorenjsko. Na seji so podrobno analizirali, kako bodo izvedli mobilizacijo prebivalstva, kako bodo organizirali šiviljsko delavnico in si razdelili druge obveznosti. Na seji je bila ustanovljena gospodarska komisija, ki je imela predvsem nalogo skrbeti za prehrano vojske in prebivalstva. Njen predsednik je bil Filip Potočnik. Sprejet je bil sklep o ustanovitvi notranje uprave Komande mesta Žiri, kateri je načeloval Alojz Dolinar-David z Lednice. Svoje prostore je imela pri Kunsteljnu v Stari vasi in je izvedla mobilizacijo po nalogu NOO in okrajnega odbora OF Žiri; ob novembrski ofenzivi je tudi Komanda mesta Žiri šla v ilegalno v Jarčjo dolino h Kovaču. Na tej seji NOO je bila ustanovljena tudi oborožena enota Narodna zaščita, katere naloga je bila skrb za red, pomagati pri izvajanju mobilizacije in oskrbovati NOV.

Istega dne dopoldne je bil na pobudo sekretarja rajonskega komiteja za Poljansko dolino Milana Žaklja-Žirovnika ustanovljen v Novi vasi odbor OF za okraj Žiri. Člani odbora za okraj Žiri so bili: Valentin Poljanšek, kmet z

Dobračeve, Jože Kržišnik, kmet iz Jarčje doline, Maks Oblak, kmet iz Nove vasi, Francka Žakelj, delavka iz Nove vasi, Filip Potočnik, gostilničar in trgovec iz Žirov, Anica Zabukovec, delavka iz Koprivnika, Matevž Strlič, delavec z Dobračeve, Jože Kavčič, trgovec iz Stare vasi, Jože Mravlje, delavec z Ledinice, in Vinko Justin, kmet z Žirovskega vrha. Tudi okrajni odbor OF je sprejel sklep o splošni mobilizaciji, ki se je začela še tega dne.

Ker je NOO okraja Žiri ob novembrski ofenzivi 1943. leta prenehal delati, je njegovo oblastveno funkcijo prevzel okrajni odbor OF. Člani razpadlega NOO so dalje delali v drugih političnih organizacijah. Kljub kratkotrajnemu delovanju prvega NOO je pomembno, da je ob osvoboditvi Žirov takoj prevzel oblast, zlasti pomemben pa je tudi psihološko-politični vpliv NOO, ki ga je ljudstvo skoraj v celoti sprejelo kot svojo oblast. Odbor je vršil vse politične, gospodarske in upravne funkcije. Po osvoboditvi Žirov se je politična situacija popolnoma izkristalizirala. Ljudje so bili navdušeni, pripravljali so sestanke po vaseh in natančno se je vedelo, kdo je za OF. 85 % prebivalstva se je opredelilo za OF, a v zancsu osvoboditve so se pokazale tudi belogardistične družine. Skoraj dokončno opredelitev prebivalstva za OF ali za kontrarevolucijo pa je prinesla sovražna ofenziva novembra 1943. Nekaj mobiliziranih borcev je ob ofenzivi pobegnilo k beli gardi ali k Nemcem v Kranj, njihove družine pa so postale nasprotnice OF.¹⁵

Gospodarska komisija

Gospodarska komisija, ustanovljena pri NOO, je obstajala vse do konca vojne. Po novembrski ofenzivi je bila podrejena okrajnemu odboru OF. Prvi njen predsednik je bil Filip Potočnik, pozneje Adolf Grošelj. Potem ko je Adolf Grošelj pri opravljanju te dolžnosti 14. junija 1944 v Koprivniku zaradi izdaje padel v roke belogardistom, je postal predsednik komisije Maks Majnik-Majski, in sicer do 22. marca 1945, ko so ga v Rovtah ubili belogardisti. Člani gospodarske komisije so bili: Tomaž Mravlje, kmet z Ledinice, Jaka Kavčič, kmet iz Žirov, Jože Kavčič, trgovec iz Stare vasi, Valentin Poljanšek, kmet z Dobračeve, Zofija Bogataj, trgovka iz Nove vasi, Jože Kržišnik, kmet iz Jarčje doline, Franc Potočnik, obrtnik z Dobračeve, Anica Zabukovec, delavka iz Koprivnika in Mirko Loštark, delavec iz Žirov. Iz vsakega vaškega odbora OF je bil v komisijo imenovan po en član. Gospodarska komisija je morala skrbeti za 316 ljudi v Žireh, za bolnišnico »Franjo«, za bataljone, kurirje in za komando mesta, da so bili preskrbljeni s hrano, obleko in obutvijo. Svoja skladišča je imela po nekaterih hišah in gospodarskih poslopih na Ledinici.¹⁶

Ob odhodu nemških oblasti iz Žirov je v roke NOO prešla občinska blagajna. O prevzemu te blagajne je ohranjen naslednji dokument.¹⁷

POTRDILO

o prevzemu občinske blagajne občine Žiri, ki se je izvršil dne 26. 10. 1943.

BLAGAJNIŠKO STANJE:

GOTOVINA

Bankovci po sledeči razdelitvi:

Skupna vsota občinske gotovine znaša

RM 1454,26 pf

NEIZPLAČANE PODPORE:

Za obč. siromaka Gantar Simona iz Žirov RM 93,—
Za Poženel Ivana, Dobračeva 40 RM 40,—

Skupaj RM 133,—

Žiri, dne 26. 10. 1943.

Prevzemnik:

Ivanka Gojnič

Tovariš Košir Josip

Poleg tega je bilo na občini zaplenjeno za 17.000 RM živilskih in tobačnih kart. Da so lahko te živilske in tobačne nakaznice izkoristili, so morali imeti denar. Gospodarska komisija je imela 8000 RM. Del tega denarja je dobila tudi od premoženja župne cerkve v Žireh. O tem nam govori ohranjeno potrdilo:¹⁸

POTRDILO

ZADOLŽNICA

Potrjujem, da sem sprejel od premoženja župne cerkve v Žireh po ključarju te cerkve tov. Ivanu Zajcu z Dobračeve št. 29 sledečo gotovino in sicer:

v gotovini RM 3457,81 pf
v hranilni vlogi RM 600,—

Skupaj vsega RM 4057,81 pf

Poleg zgoraj navedenega sem prejel še 43 kg tuje valute v kovanem denarju. Predmetno vsoto, ki se ujema s predloženimi blagajniškimi knjigami, se je sprejelo kot začasno posojilo občini Žiri za nujne potrebe občine do ureditve razmer in uprave te občine.

V Žireh, dne 2. nov. 1943

Komandant mesta:

Lojze Dolinar

Razliko do potrebne vsote, da so lahko izkoristili živilske karte, je posodil Franc Kavčič, o čemer govori nalednji dokument.¹⁹

Z A D O L Ž N I C A . -

Za 2000 RM./Z besedo: dvatisoč Mark, katere ~~xxxxx~~ je občinski odbor osvobodilne fronte občine Žiri, prejel od ~~gosp~~ tovariša Kavčič Franceta, posestnika v Žireh kot posojilo občini Žiri, katerega se mu vrne po vreditvi občinskih financ občina Žiri.-

Žiri, dne 26. oktobra 1943.-

Smrt Hitlerizmu - svoboda narodu!

Za občinski odbor OF.

Sekretar:

Lojze Dolinar

Zgoraj navedeno arhivsko gradivo navajam zaradi tega, ker nam nazorno prikazuje povezavo pri delu na terenu med različnimi organi, se pravi, da so pri reševanju določenega problema sodelovali vsi subjektivni politični faktorji. Hrano in tobak na omenjene karte so potem nabavili v Škofji Loki.

NOO okraja Žiri in pozneje okrajni odbor OF Žiri je predpisal dajatve prebivalstva po direktivi okrožne gospodarske komisije Selca—Poljane—Žiri za moko, meso, mast idr. Določen je bil odstotek moke, ki jo je moral lastnik ob mletju pustiti v mlinu. Vse mline je gospodarska komisija prej zaplenila. Mlinarji, ki so bili v partizanih, so se vrnili domov, da so mleli in pobirali moko za gospodarsko komisijo. Dajatve so bile naslednje: od 100 kg moke je veliki kmet prispeval 30 %, srednji kmet 20 % in ostali 10 % za gospodarsko komisijo. Od zaklanega prašiča je bilo treba oddati 10 kg masti oziroma masla ali loja. Gospodarska komisija je pobirala tudi žganje za bolnišnico »Franjo« in za vojsko. Zbirali so tudi drugo blago in hrano. O tem nam zgovorno govorita kot primer sledeči potrdili:²⁰

POTRDILO

Potrjujem, da sem prejel od tovariša Špelce sledeči material:

6 kg piškotov
4,50 kg suhih hrušk
3,75 kruha
1,15 kg razno
8 kg razno za bolnico

Dne 7. III. 1944.

Lojze

In drugi primer:²¹

Ob nabiralni kampaniji se je nabralo:

Na Ledinici so nabrali in oddali:

2 sukni	5 rekelcev	4 hlače
4 spodnje hlače	4 rokavice	1 nogavice
5 kap	2 šala	4 brisače
5 robcev	1 lajbič	1,60 m parhanta
1 par čevljev	1 pralni prašek	5 kom. mila
2 zavitka vate	2 obvezi	

To je prejela 4. četa za veze pri XVI. brig. JPV.

Tomaž Mravlje l. r.

Razdeljevanje hrane in obleke je gospodarska komisija opravljala tako, da je zaradi vpada okupatorske vojske razdelila zbrano blago po vaseh. Vsaka vas je dobila toliko, kolikor je bilo nepreskrbljenih družin OF. V vasi je potem član gospodarske komisije odgovarjal za razdelitev. Vsaka družina je imela potrdilo vaškega odbora OF o številu nepreskrbljenih članov in na osnovi tega so potem dobili potrebno hrano in blago. Meso pa so delili tako, da so, potem ko je bila živina ubita, obvestili družine, ki so takrat prišle v poštev, naj pridejo po meso. Ob vsaki taki razdelitvi so zajeli določene vasi. Pomoč OF so iz političnih razlogov dobile celo nekatere socialno ogrožene družine belogardistov.

Gospodarska komisija je s soglasjem okrajnega odbora OF opravljala tudi rekvizicije pri tistih nasprotnikih OF, ki niso hoteli dati predpisanih dajatev ali prostovoljnih prispevkov za OF. Ob takih rekvizicijah je bil poleg še kdo od gospodarske komisije ali odbora OF, da ne bi vzeli vsega in s tem napravili preveliko politično škodo, ki bi jo nasprotniki izkoristili za svojo propagando. Največ demokratičnega odločanja ljudi je bilo prisotnega prav pri določanju višine predpisanih dajatev in davkov, ker so bili tu ljudje najbolj zainteresirani in materialno prizadeti. Vse važnejše stvari so pretresali v odborih OF in kolektivno odločali o posameznem vprašanju.

Poživitev dela političnih organizacij

Z osvoboditvijo Žirov so potrebe narekovale reorganizacijo rajona KP za Poljansko dolino. Razdelil se je na dva dela. Ustanovljena sta bila Rajonski komite KPS za Žiri in Ledine in Rajonski komite KPS za Poljane, ki sta nato v taki obliki delovala do osvoboditve leta 1945. Sekretar rajonskega komiteja KP Žiri—Ledine, ki je bil ustanovljen oktobra 1943, je bil Maks Oblak, kmet iz Nove vasi. Člani komiteja so bili v glavnem delavci in kmetje. Naloga KP od tedaj do osvoboditve je bila, glede na razvoj osvobodilnega gibanja v dolini, drugačna kot v neosvobojenih krajih. Tu je šlo za vzpostavitev ljudske oblasti, organizacijo šolstva, socialne službe in za popolno mobilizacijo sredstev za preskrbo NOV, ki je že takrat prerasla v brigade, divizije in korpuze ter se na tem področju stalno zadrževala. Treba je bilo prek gospodarskih komisij in odborov OF skrbeti za veliko zalednih enot in ustanov, ki so delovale v okviru vojaških in političnih forumov.²²

Julija in avgusta 1943 sta se na pobudo sekretarja rajonskega komiteja KP Poljane Milana Žaklja razmahnili organizaciji ZSM in SKOJ. SPZZ pa je pomagala organizirati tudi članica rajonskega komiteja SPZZ tov. Klara. Prvi odbor SPZZ je bil organiziran junija 1973 v Stari vasi, in sicer v Malem hribu, v gozdu nad Plastuhovo grapo. Predsednica je bila Berta Dolenc, delavka iz Stare vasi.²³ Odbore ZSM in SKOJ je organizirala Francka Žakelj-Majda v Stari vasi, v Novi vasi ter na Ledinici. Nekaj dni po osvoboditvi Žirov je bila pod njenim vodstvom pri Vrabcu v Stari vasi mladinska konferenca. Za sekretarja ZSM in SKOJ je bil izvoljen z dviganjem rok Jože Mravlje. Konferenca je sprejela naslednje sklepe: organizirati pionirsko organizacijo, v ZSM in SKOJ vključiti čimveč mladine, organiziranje obveščevalne službe, zbiranje hrane in obleke, pletenje nogavic, rokavic itd.

V dneh osvoboditve od 23. oktobra do 15. novembra 1943, ko se je začela nemška ofenziva, se je v Žireh do skrajnosti razmahnilo politično življenje, KP in OF pa sta imeli popoln vpliv nad njim. Tu so se nahajali tudi pokrajinski in rajonski forumi KP, OF, ZSM idr. in pomagali pri ustanavljanju raznih pododborov. Kulturne skupine brigad in prebivalci sami so prirejali kulturne večere in mitinge.

Ponovno v »polilegali«

Ob novembrski ofenzivi so se vsi odbori umaknili v Jarčjo dolino. Ponovno so politično delo vodili ilegalno iz okoliških centrov, ker so na žirovsko območje ččasno vpadali Nemci, zlasti pa so na Žiri pritiskali domobranci. Zato je

Dobričina 22/II. 44

Poročilo posebnega erškega odbora.

Ker je bil pred kratkim razpisan,
nov erški odbor je sedel v volitvah
v. I. I. I. V. mesecu februarja sam
inchi III. sestanke, ob sedaj je na-
kval naš odbor 65 Rth. kuge
bojso tudi v kratkem skupaj.

Pr. ugotovitvi ljudskega
simpatiziranja
po odločitvi za O. F.
15 " simpatizira s belogardci
10 " se oblije kot nevtralni
5 " ko simpatizira s komuni.

Imet. fusizam - Probsto narodu.
sekrete,

[Signature]

44 Letosnik rešee vas 5. Okd. 29. VIII. 44.

Incovirend.

- 2.) Poliprena setvojija na krunaj
- 3.) Poliprena " slomer.
- 4.) Zelo rešee.
- 5.) Klupika in samokritika.
- 6.) Klupisovsi.

- 1.) Kapište se prečiše in volitvi
Pefanka so se volitvi v ^{slomer} razpisu
šiv. Martine je opravičen razli včas
za O. F.
- 2.) Poliprena setvojija na krunaj je razna
in vedno zelo sadovoljiva.
- 3.) Spodrožja rešee se skupaj ne kotiko
rebolajje. 29 VIII 44 so se zgodaj skupaj
prišli skupiti ker so se vsigli soso
na table in potrgali poročila in
vsele sabo.
- 4.) V tem tednu smo organizirali sponake
plakate, in abni so si reš. ustno propag.
pod repni volitvi vsi razdeli setvojije
in sprevolgoji svoja stala
V tem tednu bomo organizirali preverna
stenska plakate in poslali bomo tudi
na žbirski tih in abni bojo siriči.

bil vpliv domače reakcije, ki se je obdržal v beli gardi, vedno močnejši in je deloval na določeno število kmetov. Povzročil je, da so nekateri pripadniki organizacije OF in tudi partizani odšli v sovražne vrste, kjer so izdajali somišljenike OF in nad njimi izvajali teror. Brez dvoma je velika zasluga prav komunistov, da se vpliv in pritisk domobrancev iz obmejnih krajev oziroma iz Ljubljanske pokrajine ni razširil v taki meri, kot bi se sicer. Brez uspeha so bili njihovi poizkusi v Žireh in Poljanah, medtem ko so imeli več uspeha v Gorenji vasi.²⁴ Jeseni 1943 so partizani v Žireh porušili vse javne zgradbe, da ne bi imeli belogardisti kje ustanoviti svoje postojanke.

Po novembrski ofenzivi se je politična situacija poslabšala. Zanimiva je ugotovitev sekretarja terenskega vaškega odbora OF z Dobračeve z ilegalnim imenom Čuk, ki v ohranjenem zbiru zapiskov 22. februarja 1944 ugotavlja naslednje: »Po ugotovitvi ljudskega simpatiziranja: 70 % za OF, 15 % simpatizira z belo gardo, 10 % se delajo kot nevtralni, 5 % simpatizira z Nemci.«²⁵ Zaradi povečanega terorja domobrancev sredi leta 1944 je v zapisniku sekretarja Čuka dne 18. julija 1944 naslednja zanimiva ugotovitev: »Politična situacija se je poslabšala zaradi Črne roke, ki hodi v bližini, zato moramo biti zelo previdni.«²⁶ Identično ugotovitev o političnem položaju v Žireh navaja tudi sekretar Rajonskega komiteja KPS Žiri v poročilu Okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka dne 18. januarja 1944, ko pravi: »Naroda, ki simpatizira z OF, je ok. 65 %, ok. 22 do ok. 20 % je sredine, ok. 15 % pa izrazitih belogardističnih in okupatorjevih pripadnikov.«²⁷ Mesec dni pozneje poročilo istega foruma govori o naslednji politični delitvi: »OF ok. 60 %, 20 % sredine, 20 % izrazitih belogardistov.«²⁸ Podobna politična situacija je bila tudi po drugih terenskih odborih OF v Žireh.

Okrajni odbor OF Žiri je ponovno prevzel oblastveno funkcijo NOO, ki je formalno prenehal z delom. Sicer pa je bil okrajni odbor OF po sestavu skoraj identičen članom NOO in so ti sedaj opravljali funkcije, ki so jim bile določene v NOO, v okrajnem odboru OF. Odbori OF so delali po navodilu višjih forumov OF,²⁹ KP in drugih organizacij. Osnovna celica resnične ljudske oblasti v Žireh so postali terenski odbori in okrajni odbor OF in ljudstvo jih je imelo za svojo oblast.³⁰ V arhivu muzeja v Škofji Loki je ohranjen zvezek zapisnikov terenskega odbora OF Dobračeva za čas od 1. februarja do 18. avgusta 1944. leta.³¹ Zvezek sicer nima nobene oznake, vendar je njegova vsebina zanimiva, ker nam nazorno prikaže delo terenskega odbora OF. Iz zapisnikov je razvidno, da so terenski odbori OF opravljali politično in oblastveno funkcijo. Politična funkcija terenskega odbora OF se kaže v naslednjem: podtikanje literature družinam, ki so bile sovražno razpoložene do OF, ustna propaganda ter širjenje letakov.³² Izvrševanje oblastvene funkcije pa se kaže v naslednjem: odbor je pobiral narodni davek in prostovoljne prispevke za OF ter opravljal razne nabiralne akcije.³³ Dnevni redi sestankov terenskega odbora na Dobračevi so na primer obsegali: čitanje zapisnika, splošno politično situacijo, politično situacijo na področju odbora, tekoče delo odbora, kritiko in samokritiko in slučajnosti. Odbor je štel 5 članov. Iz sejnih zapisnikov veje disciplina, ki je vladala v odboru ter čut odgovornosti. Nekaterim sestankom so prisostvovali predstavniki višjih forumov. Ohranjena je tudi nabiralna pola za pobiranje narodnega davka na Dobračevi,³⁴ ki nam pove, da je 69 % družin na Dobračevi plačevalo narodni davek OF.

NABIRALNA POLA

za pobiranje narodnega davka za vas Dobračeva za mesec junij 1944.

Blažič Ivan 9	Rm 15	Kokelj Jakob 28	Rm 10
Žust Janez 75	Rm 4	Kopač Janez 60	Rm 4
Podobnik Ivana 42	Rm 2	Malovrh Anton 45	Rm 5
Strlič Anton 35	Rm 5	Kavčič Janez 26	Rm 2
Blažič Jakob 35	Rm 3	Kopač Balantač 60	Rm 10
Seljak Franc 19	Rm 6	Kopač Albin 25	Rm 8
Oblak Franc 22	Rm 10	Erznožnik Janez 16	Rm 15
Jesenovec Pavel 82	Rm 4	Mcre Janez 41	Rm 6
Strlič Zora 20	Rm 4	Žakelj Vinko 49	Rm 4
Poljanšek Valentin 15	Rm 8	Eržen Franc 4	Rm 10
Potočnik Ivan 8	Rm 15	Potočnik Franc 3	Rm 8
Grošelj Pavel 2	Rm 10	Jeneko Viktor	Rm 3
Luznar Andrej 5	Rm 10	Kavčič Juri 13	Rm 2
Istenič Ivanka 37	Rm 5	Majnik Maks	Rm 2
Pagon Valentin 89	Rm 6		

Podobno so nabiralne akcije za posojilo narodne osvoboditve in pobiranje narodnega davka opravljali tudi terenski odbori OF po ostalih vaseh. V poročilu Okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka 18. januarja 1944 sekretar RE KPS Žiri poroča: »Za narodno osvobodilno vojsko je bilo nabranih oziroma darovanih 1900 parov čevljev, mnogo obleke, nogavic, jopic in zimskega perila, poleg tega še mnogo tehničnega, sanitetnega in drugega materiala. Poleg tega se je prehranjevalo v rajonu 35 ok. 950 mož NOV. Narodni davek 2248 RM, prostovoljni prispevki 3453 RM, narodno posojilo 2000 RM, zaplenjenega denarja 5635,50 RM (na občini in pošti Žiri). Skupaj 13.366,50 RM.«³⁵

Okrajni odbor OF Žiri je kot nova ljudska oblast skrbel tudi za civilno prebivalstvo. V dopisu vsem vaškim terenskim odborom OF 17. aprila 1944 naroča: »Organizacija OF (GK — gospodarska komisija, op. I. Malovrh) pa mora skrbeti za to, da se vsem družinam, katerih sinovi ali očetje so odšli v NOV, nudi vso potrebno pomoč v blagu in denarju. Prav tako je tudi treba podpirati družine, ki so prizadete po okupatorjevem terorju. Pri tem je treba poudariti, da jim to podporo daje OF, da OF že sedaj v teh razmerah skrbi za prizadete člane svojega naroda ter da OF predstavlja slovenski narod.«³⁶ Da se je to resnično izvajalo, pričajo ohranjena potrdila prizadetih družin.^{37 38}

Organizacija šolstva

IO OF je izdal že 1. junija 1942 odlok o postavitvi šolstva na slovenskem ozemlju. Pouk mora biti skladen z duhom narodnega osvobodilnega boja slovenskega naroda, ki uresničuje njegove najvišje cilje: osvoboditev, združitve, popolno samoodločbo in ljudsko demokracijo. Odlok določa tudi trajanje šolskega leta, gmotno stanje učiteljev, šolskih prostorov itd. France Bevk pa je 22. oktobra 1943 naslovil na terenske odbore OF pismo, v katerem naroča, naj takoj iščejo za pouk primerne učitelje. Odmev tega pisma je moral priti preko Ledin v Žiri, kjer je bil 23. oktobra 1943 ustanovljen NOO. Čeprav je žirovska »komuna« obstajala le do sredine novembra, so tu tik pred novembrsko ofenzivo začeli misliti na obnovev slovenske šole.³⁹ Po končani ofenzivi pa sta se tovariš Vinko Govekar in predsednik krajevnega odbora OF Žiri Rudolf Bačnar začela zanimati, kako bi v kraju organizirala prvo partizansko šolo. Po

novem letu 1944 se je začel na željo staršev pri Modrijanovcu na Selu pouk v družinskem krogu. Proti koncu marca 1944 se je začel redni osnovnošolski pouk od prvega do četrtega razreda v Žireh.⁴⁰ Na pomlad (12. in 13. maja 1944) je bil na Jelovici zbor aktivistov, kjer je bil izvoljen Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko in ki se je kot oblastni organ z vso vnemo zavzel za organizacijo šolstva. Ker je zbor zasedal po črnomeljskem zasedanju SNOS, je moral poznati usmerjevalno okrožnico, ki jo je verjetno sestavil in podpisal novoizvoljeni načelnik prosvetnega odseka pri SNOS Boris Zihelr. Na idejni in kulturno-politični platformi te okrožnice je začelo nastajati in delovati partizansko šolstvo po vsej Sloveniji in tudi na Gorenjskem.

Junija ali julija 1944 je v Žiri prišel referent za šolstvo škofjeloškega okrožja Stane Kimovec. Z Vinkom Govekarjem sta se sestala pri Picnu v Jarčji dolini. S stanjem partizanskega šolstva v Žireh je bil zadovoljen. Od tega sestanka dalje so šole na področju okraja Žiri—Ledine—Sovodenj prejemale materialno in strokovno pomoč od okrožja in pokrajinskega vodstva za šolstvo. Materialna pomoč je bila v zvezkih, svinčnikih, knjigah itd., včasih tudi denarna pomoč za učiteljice, ki so bile v materialnih težavah. Prispevek za eno učiteljico je znašal največ 30 RM. Po strokovni plati so organizirali strokovne sestanke za učiteljice predvsem s področja metodike, pedagogike in psihologije. Odgovorni referent za šolstvo Okrajnega odbora OF Žiri—Ledine—Sovodenj od marca 1944 dalje je bil Vinko Govekar. Dne 7. septembra 1944 je bila organizirana prva učiteljska konferenca, in sicer v Davči. Glavni referat »O vzgoji novega rodu« je prebral Ivan Bertoneclj. Orisal je vloga

Učiteljski zbor partizanske šole v Žireh: Silva Bač-Orana, Tonica Kopač-Neva, Silva Kopčavar-Marja, Vinko Govekar-Viko, Barica Erznožnik-Tamara, Martina Rupert-Marjuša, Manjkata Angelca Korenčan in Breda Blažič. (Foto Filipič, Ledinice)

šole in učitelja v novi družbi. Predvsem je nakazal spremenjeni odnos učitelja do otroka, ki naj postane aktivni subjekt vzgoje. Šola v Žireh je začela z rednim delom že 4. septembra 1944, torej tri dni pred konferenco v Davči.⁴¹

Za materialno pomoč in nemoteno delovanje partizanskih šol so bili odgovorni odbori OF ali NOO kot organi mlade ljudske oblasti. Neposredno pa so za razvoj šol skrbeli roditeljski sveti, ki so bili ustanovljeni na pobudo odseka za šolstvo pri SNOS. Pomembno pomoč je partizanski šoli nudila pionirska organizacija, ki je delala pod mentorstvom ZSM in SKOJ. Pionirji so namreč skrbeli za terensko obveščevalno službo, hodili v zasede, patrolje in opravljali redno stražo. Prav te akcije so pripomogle, da so se učenci lahko pravočasno razšli na domove.

Šole so bile zaradi konspiracije razvrščene po kriptografskem sistemu v šifre. Pod šifro I. A. 22 je delovalo sedem šol v žirovski kotlini. Razvile so se iz zametka, ki je nastal že novembra 1943 in konec marca 1944 pognal prvi poganjek v Stari vasi pri Bahaču, v novem šolskem letu 4. septembra 1944 pa se je razrasel v povsem normalni šolski organizem v nenormalnih okoliščinah. Šola v Žireh je imela največje število učencev in tudi najmočnejši učiteljski zbor: 317 učencev, najvišji stalež v jesenskih mesecih pa je dosegel celo 340 učencev in 7 učiteljic, ki so poučevale redno vsak dan devet oddelkov. 1. a in 3. a razred je poučevala v Mrovcovi hiši v Žireh učiteljica Martina Ruper-Marjuša iz Nove vasi, Silva Bač-Orana je kot absolvent meščanske šole v gostilniškem salonu pri Bahaču poučevala 2. a razred; Tonica Kopač-Neva iz Nove vasi je poučevala 1. b razred; 1. c razred je poučevala Angelca Korenčan-Angelca, poklicna strokovna učiteljica iz Žirov, v prostorih Jakoba Poljanška v Žireh; 1. č razred je bil zaupan Bredi Blažič-Titi, ki je najprej poučevala v Mrovcovem razredu, kasneje pa v gostilniškem salonu doma na Dobračevi; Binca Erznožnik-Tamara je poučevala 3. b in 4. a razred pri Lipetu, Silva Kopač-Marija pa v Stari vasi pri Jožetu Kavčiču 4. b razred.⁴²

TABELARIČNI PREGLED ŠOLSTVA V ŽIREH

Šola	Stev. otrok	Razredi	Ilegalno ime učne moči	Solska izobrazba	Uradne knjige	Roditeljski svet	FRKS	Kako se vrši pouk	Povezani v
I. A. 22		I. III.	Marjuša	4. r. mešč. 1. l. učit.	da, da, da			vedno vsak dan	SKOJ
I. A. 22		II.	Orana	4. r. mešč. šole				vedno vsak dan	SKOJ
I. A. 22		I.	Neva	6. r. osn. šole				vedno vsak dan	SKOJ
I. A. 22		I.	Angelca	4. r. mešč. šole		da	da	vedno vsak dan	
I. A. 22		I.	Tita	2. gimn.				vedno vsak dan	SKOJ
I. A. 22		III. IV.	Tamara	4. r. mešč. 2. l. učit.				vedno vsak dan	SKOJ
I. A. 22		IV.	Marija	4. r. mešč. 2. l. trg.				vedno vsak dan	SKOJ

Sestavil 1. marca 1945

Za šolstvo:
Govekar Vinko

Omeniti je treba, da so partizansko šolo v Žireh obiskovali skoraj vsi šolobvezni otroci; celo otroci domobrancev so redno obiskovali pouk in recitirali partizanske pesmi. Šola je vedno bolj postajala trn v peti kontrarevoluciji. Zlasti so zasledovali učiteljice. Vse razen ene so bile skojevke. Za organizacijsko-materialne probleme je skrbel Vinko Govekar, medtem ko je strokovne instrukcije nudil Stane Kimovec-Igor. Strokovna posvetovanja so bila v Žireh ali na Koprivniku.⁴³ Učiteljski zbor je imel redne mesečne konference. Na konferencah so obravnavali šolski obisk, učne uspehe, posamezne probleme v zvezi z učenci, materialno stanje učencev (zvezke, prehrano itd.). Učiteljski zbor je revne učence priporočil gospodarski komisiji.⁴⁴

Volitve v odbore OF (KLO)

Že 1. marca 1944 je izdalo predsedstvo SNOS odlok o razpisu volitev v krajevne in okrajne NOO. Načela enakosti, splošnosti, neposrednosti in tajnosti glasovanja so bila uveljavljena. Volitve so vodile krajevne in okrajne volilne komisije, ki so bile takrat prvič postavljene. Pravico postavljati kandidatne liste so imele vse organizacije, ki so sodelovale v narodnoosvobodilnem gibanju, posamezne kandidate pa je smel imenovati vsak volilec. Odlok je predvideval odpoklic izvoljenega in njegovo odgovornost volilcem. Odpoklic se izvede na zboru, na katerem mora biti navzoča večina prebivalcev volilne enote. Za poslovanje volilnih komisij je bil izdan poseben pravilnik. Podlaga za volitve so bili, in to prvič, že volilni imeniki. Volilni mehanizem in postopek je bil že natančno določen.⁴⁵

Zaradi stalnih ofenzivnih napadov Nemcev na Gorenjsko in Dolomite, je okrajni odbor OF Žiri—Poljane—Selca razpisal volitve v NOO in odbore OF šele 4. novembra 1944 ter v navodilih dodal: »Dokler pa ni mogoče izvesti volitev obojih, bo združena oblast in politično vodstvo v krajevnih odborih OF«. ⁴⁶ Iz navodil moremo sklepati, kolikšno pomembnost je okrajni odbor OF dajal razmerju v strukturi bodočih odborov OF glede na spol. S tem je hotel v praksi uresničiti izvolitev čimveč žena v odbore OF in porušiti tisočletno zapostavljenost žene pri sodelovanju v oblastvenih organih.

Volitve so hoteli čimbolj približati ljudstvu, zato so bile vasi na področju bivšega okraja Žiri razdeljene na naslednje volilne okoliše:⁴⁷ Koprivnik, Selo—Ledinica—Jarčja dolina, Žirovski vrh, Nova vas, Žiri, Govejek, Stara vas, Krnice, Ledine—Mrzli vrh, Trebija, Breznica—Korita, Sovodenj—Nova Oselica—Podjelovo brdo—Laniše, Kladje—Zabrežnik—Žirovski vrh, Stara Oselica—Hobovše, Dobračeva. V poročilu 11. novembra 1944 pa je rečeno: »Volitve so skoraj docela izvršene. Izvedle so se prav dobro in nismo pričakovali tolikšnega zanimanja od strani ljudstva. Od strani okupatorja pa tudi pri tem delu nismo bili mnogo ovirani.«⁴⁸

Prej omenjeni odbori OF so bili izvoljeni neposredno na zborih volilcev. Volilo se je javno z dviganjem rok, potem ko je bila kandidatna lista sprejeta. Novoizvoljeni odbori OF so začeli delati takoj po izvolitvi. Volitve so bile zaključene 28. novembra 1944. Volitve niso bile opravljene v vaseh, ki so bile pod močnim vplivom domobranske vojske.

Odbori OF so imeli še naprej politično in oblastno funkcijo. Ostali so še vedno temelj ljudske oblasti in so nadaljevali prejšnje delo ter so to vlogo obdržali vse do osvoboditve, ko so bile 12. avgusta 1945 nove tajne volitve v KLO.⁴⁹

KLO so bili izvoljeni v naslednjih vaseh: Žiri, Stara vas, Dobračeva, Ledinica in Nova vas. Po letu 1946 je bil ustanovljen skupni KLO Žiri; KLO Vrh sv. Treh kraljev pa je bil priključen k Žirem 1949. leta. V KLO so bili leta 1945 izvoljeni večinoma nekdanji člani odborov OF, ki so si s svojim delom in ugledom pridobili zaupanje ljudstva.

Če pogledamo, s kako neizmernimi težavami in kolikimi žrtvami se je gradila ljudska oblast v narodnoosvobodilni vojni in kako realno je postopala KPS kot vodilni organ OF pri ustanavljanju organov oblasti, potem spoznamo, da so KLO samo nadaljevali delo odborov OF in da so nastopili realni pogoji za postavitev le-teh v Žireh že po osvoboditvi sredi oktobra 1943.

OPOMBE

M. Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. knjiga, Ljubljana 1960, str. 25. — 2. *J. Rus*, Prispevek k obravnavi na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda ob njeni 25-letnici: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI, 1966, št. 1—2, str. 273. — 3. *M. Mikuž*, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, II. knjiga, Ljubljana 1961, str. 71. — 4. *M. Mikuž*, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Ljubljana 1970, str. 24. — 5. *M. Mikuž*, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. knjiga, Ljubljana 1960, str. 372. — 6. *M. Žakelj*, Nekaj o delu komunistične partije v Poljanski dolini, Loški razgledi 1959, str. 41. — 7. *M. Snuderl*, Osvobodilna fronta slovenskega naroda — država v državi, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI, 1966, št. 1—2, str. 379. — 8. *V. Govekar*, Osebna kronika NOB v Žireh, str. 22. — 9. Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 (dokumenti), Ljubljana 1953, str. 167, 168. — 10. *M. Mikuž*, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Ljubljana 1970, str. 140. — 11. *M. Mikuž*, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Ljubljana 1970, str. 141. — 12. *M. Žakelj*, Nekaj o delu komunistične partije v Poljanski dolini, Loški razgledi 1959, str. 41. — 13. *V. Govekar*, Osebna kronika o NOB v Žireh, str. 34. — 14. *V. Govekar*, Osebna kronika o NOB v Žireh. — 15. *V. Govekar*, Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo II, Loški razgledi 1967, str. 39; po pripovedovanju Francke Jereb-Zakelj, Jožeta Koširja, Jožeta Kavčiča, Milana Žaklja in Vinka Govekarja. — 16. Gradivo za topografijo NOB, 2. snopič, II. del: Poljanska dolina. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Muzej narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1959, str. 347. — 17. Dokumenti ljudske oblasti na področju Žirov 1943, Muzejski arhiv v Škofji Loki. — 18. Prav tam. — 19. Prav tam. — 20. Muzejski arhiv v Škofji Loki, VI/3 — m/4 b/6. — 21. Muzejski arhiv v Škofji Loki A-VII-4. — 22. *M. Žakelj*, Nekaj o delu komunistične partije v Poljanski dolini, Loški razgledi 1959, str. 44. — 23. Gradivo za topografijo NOV, 2. snopič, II. del: Poljanska dolina. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Muzej narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1959, str. 349. — 24. *M. Žakelj*, Nekaj o delu komunistične partije v Poljanski dolini, Loški razgledi 1959, str. 44. — 25. Fond KNO — KLO Dobračeva, fascikel št. 1. Arhiv Škofja Loka. — 26. Prav tam. — 27. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, RK KP Žiri, III. fasc. 681/III. — 28. Prav tam; nadalje poroča: »Sredina ni pod vplivom be-ga. Propagando vršijo na način, da pravijo ljudem, da se bodo pred koncem vojne združili Rusi in Nemci in da je danes vseeno, kje si in podobno. Ljudstvo jih v večini sovraži, po drugi strani jih pa pomiluje zaradi njihove zaslepljenosti in zmot, v katerih živijo in pravi, da danes že vsak otrok ve, kdo bo zmagal«. — 29. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, RK KP Žiri, III. fasc. 681/III. Sekretar RK KP Žiri poroča sledeče okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka: »Odbori OF dobivajo vse okrožnice od predpostavljenih forumov. Dobljene direktive so se po večini spravile v prakso. Vsa navodila se zato niso točno in dokončno izvedla, ker je bilo nekaj terenskih delavcev odpeljanih zaradi izdajstva po be-ga in Nemcih. Odgovorni član RK je

tov. Jože Košir (Boštjan)«. — 30. Arhiv muzeja Škofja Loka, B KP IV. 11. Organizacijska sekretarka okrajnega komiteja KPS Poljane—Selca—Žiri Majda 28. XI. 1944 v tridnevnem poročilu poročča sledeče: »V soboto so se umaknili Švabi in domobranci nazaj iz zased.« In dalje: »Morale in volje ljudstva niso niti malo uklonili s tem dejanjem, pač pa so jih le razburili, a največ zaradi propagande, ki so jo širili med prebivalstvom, da se bodo nastanili po našem okraju. Stalno se širijo vesti še naprej, da bodo prišli v kratkem spet v bivši okraj Žiri četniki in Svabobranci ter da bodo odnesli ves nabrani material za našo vojsko. Ljudstvo se tega boji, toda volje do dela in borbe jim tudi to ni vzelo ter je morala še istotako na višku«. — 31. Arhiv muzeja v Škofji Loki. Fond KNO — KLO Dobračeva, fasc. št. 1. — 32. Prav tam, 3. 7. 1944: »Politična situacija nasploh se za nas ugodno razvija in dogodke kot take lahko uspešno porabimo za propagando«. »Prejeta literatura je bila oddana v vse določene kraje, prečitana ali pa je bila potaknjena... V tem tednu bo tov. Vidovid organiziral stenske plakate. Ostali člani pa bodo širili ustno propagando... Podtikanje brošur in časopisov ali podobno, ki jih je nemogoče pridobiti, ker so zaslepljeni od belogardistov. V tem tednu smo podtaknili po takih hišah, ki jim še drugače ne moremo zaupati zaradi izdajstva. To delamo zaradi tega, da ne bodo rekli, da niso nikdar dobili naših poročil in časopisov in da niso imeli ugodnosti za čitati od naše strani«. — 33. Prav tam: »Paket za odposlati za ujetnike v taborišču v Nemčiji je tudi pripravljen in se ob prvi priliki odpošlje na določen naslov... Zbiranje ciklostilnega papirja in pomožnega materiala za tehniko Triglavske divizije in brigado Janka Premrla-Vojka... Za pobiranje narodnega davka se določi Tončka... Pri tem sestanku smo sklenili, da se bo pobiral prostovoljni prispevek za OF... V mesecu februarju je nabral terenski vaški odbor 35 slovenskih knjig za naše ranjence, ki so po bolnicah in si bodo s tem krajšali čas in bolečine... V mesecu februarju je naš odbor nabral 65 RM«. — 34. Arhiv NOB A-VII. 2 v muzeju Škofja Loka; ista pola je tudi na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. — 35. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana, RK KP Žiri III, fasc. 681/III. — 36. Arhiv muzeja Škofja Loka A-VIII-5. — 37. Arhiv muzeja Škofja Loka C-IV/3-m/4/40 s primerom potrdila o prejeti podpori OF: »Potrjujem prejem 45 RM (štiridesetpet) kot podpora od okrajnega odbora OF Žiri—Ledine. Podpis: Tavčar Marija I. r.« — 38. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, RK KP Žiri III, fasc. 681/III. V poročilu RK KPS Žiri—Ledine okrožnemu komiteju z dne 4. 2. 1944 se navaja: »Podpora se deli vsem potrebnim družinam redno vsak mesec in to ca. 110 družinam, v denarju in živežu. Za to je odgovoren član RK tov. Košir Jože.« — 39. *R. Jan*, Partizansko šolstvo na loškem ozemlju, Loški razgledi 1963, str. 14. — 40. Povedal V. Govekar, Žiri. — 41. *R. Jan*, Partizansko šolstvo na loškem ozemlju, Loški razgledi 1963, str. 14. — 42. *V. Govekar* (Žiri): Osebni tabelarični pregled šolstva v Žireh. — 43. *R. Jan*, Partizansko šolstvo na loškem ozemlju, Loški razgledi 1963, str. 23. — 44. Povedal Vinko Govekar, Žiri. — 45. *M. Snuderl*, Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950, str. 313. — 46. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fasc. 687/I. Nadalje je okrajni odbor OF krajevnim odborom OF posredoval sklepe: »Izdela se sestavek vodilnih okolišev ter ugotovi število, upošteva je pri tem združitve dveh ali treh naselij po željah prebivalstva.« Poleg ostalega je v sklepu še rečeno: »Izvoljeni odbori naj imajo 5—7—9 članov, všteti naj bo predsednik in delegat za plenum okrajne skupščine. Udeležba ženskih članov naj bo v razmerju 1:1 z moškimi. Volilna pravica pripada vsem preizkušenim pripadnikom OF od 18. leta starosti.« K navodilom je dodan še pripis: »Ponovno sporočamo, da se voli čimveč žensk ter da volijo vsi pravi pripadniki OF tudi pod 18 let.« — 47. Prav tam; ohranjen je tudi prvi zapisnik Okrajnega odbora OF združenih okrajev Poljane—Selca—Žiri z dne 1. 11. 1944. Na tem prvem sestanku združenih okrajev so določili referente za naslednje odseke: sekretar, agit-prop, dopisništvo, kolportaža, finance, zdravstvo, prosveta, ugotavljanje zločinov, socialno skrbstvo, obnova, sodelovanje z vojsko, mobilizacija, gospodarska komisija, SPŽZ, ZSM, RKS. — 47. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana, fasc. 681/IV-3. — 48. Prav tam. — 49. Arhiv muzeja v Škofji Loki, KLO Stara vas, fasc. 1: »Krajevni odbor OF Stara vas — Žiri, Žiri, dne 5. avg. 1945. RAZGLAS. Danes ob 4. uri popoldne se vrši na vrtu tov. Gostiša Alojza množičen sestanek za Staro vas, Goropeke, Opale, Izgorje, na katerem se bodo sestavila kandidatna lista za bodoče volitve v NOO, ki se bodoje vršile v nedeljo 12. avgusta. Krajevni odbor OF Stara vas.«

Résumé

LE DÉVELOPPEMENT DU POUVOIR POPULAIRE PENDANT LA LUTTE POUR LA LIBÉRATION NATIONALE A ZIRI

Après les arrestations et les déplacements en mai et en juillet 1941, les habitants de Ziri et des villages voisins, connus par leur cordonnerie très développée, devenaient de plus en plus hostiles aux occupants allemands. Des particuliers commencèrent à jeter des bases pour la fondation du Front pour la libération nationale. Le premier comité du Front pour la libération nationale fut fondé à Ziri au début de septembre 1941. Ces comités collectaient la nourriture, les vêtements et les chaussures pour les partisans qui séjournaient à Zirovski vrh. Après la bataille de Blegoš en 1942 l'activité du front devint plus intense. Le réseau de l'organisation fut élargi, les hommes de toutes les classes et les adhérents de tous les partis politiques du passé s'inscrivaient parmi les membres du Front. On fondait des comités du Front dans tous les villages; ils pourvoyaient les partisans de tout le nécessaire et ils s'occupaient aussi de la divulgation de la littérature de la résistance, de même qu'ils se chargeaient du travail des courriers et des informateurs.